

STRAGENDA

Nisan 2021

Farklı örgütlenmeleri tek bir potada toplayan Sivil Toplum Kuruluşu kavramının tarihi neye dayanıyor ve aslında tam olarak ne ifade ediyor?

Sivil Toplum Kuruluşu Nedir?

Resmi kurumların dışında kalan ve bunlardan bağımsız olarak çalışan, politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel amaçları doğrultusunda lobi çalışmaları, ikna faaliyetleri ve eylemlerde bulunan, üyelerini gönüllülük usulüyle alan, kâr amacı gütmeyen ve gelirlerini bağışlar veya üyelik ödemeleriyle sağlayan kuruluşlardır. Siyasi parti, sendika, vakıf, dernek, kulüp, kurum, birlik, oda, kooperatif, ocak ve sosyal oluşum gibi birçok örgütlenme biçimini barındırır.

Latince'nin atası sayılan Proto-İtalik lisanındaki civic ('vatandaş', civicus; 'şehre ait, şehirde yaşayan') kökeninden gelen "Sivil" kelimesi, Türkçe'de öncelikle 'askeri olmayan', ikincil olarak da 'resmi olmayan' anlamlarında kullanılır. Tanımındaki "kâr amacı gütmeyen" ifadesi dönem dönem kafa karıştıran STK'lar, aslında tüzüklerindeki amaca uygun olarak ve yasalarda belirlendiği şekilde kâr edebilirler ve bu kârı tüzüklerindeki amaçlarına uygun olarak harcayabilirler. Dolayısıyla, bu açıklama aslında STK üyelerinin doğrudan veya dolaylı olarak hiçbir şekilde kâr amacı gütmeyeceğini anlatır.

Bir bakışta dünya verileri

- Dünyadaki STK (NGO) sayısı: Yaklaşık 10 milyon
- En çok STK'ya sahip olan 2 ülke: 3,3 milyon ile Hindistan & 1,5 milyon ile ABD
- En büyük STK: 138 milyon kişiye erişen ve yardım eden Bangladeş Kırsal Kalkınma Kurumu
- En eski İnsan Hakları Örgütü: Geçmişi 1787'ye dayanan Uluslararası Kölelik Karşıtı Örgüt

5 grupta toplayabileceğimiz STK'lardan, sosyal oluşum dışında kalanların ortak özelliği; resmi işlem yapmak, resmi makamlarla görüşebilmek ve tanınmak, mahkeme benzeri kurumlara başvuruda bulunabilmek için "tüzel kişiliğe" sahip olmalarıdır.

Siyasi Partiler: Aynı görüş, çıkar ve siyasal eylemde birleşen insanlar topluluğu olan bu grup; sorunlar karşısında, ortak görüşlere sahip olan bireylerin bir araya gelmeleri, görüşlerini birlikte savunmaları, bunları yaymaları ve nihayetinde bu düşüncelerini eyleme dönüştürmeleri ve siyasal iktidarı ele geçirmek amacıyla örgütlenmeleri sonucu meydana gelir. 12 Ocak 2021 tarihi itibarıyla toplam 107 siyasi partinin toplam üye sayıları 14 milyonun üzerindedir.*

Sendikalar: İşçilerin kendi hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek için oluşturdukları, birlik ve dayanışmayı sağlamak, işveren karşısında toplu bir tavır göstermek ve böylece çalışma koşulları, ücret, iş göremezlik durumu, emeklilik gibi çalışma hayatıyla doğrudan ilgili konularda işçinin haklarını korumak için yine işçilerce kurulan birliklerdir. Türkiye'deki sendikalı işçi sayısı 2 milyonun üzerindedir.** Gelişmiş toplumlarda bireylerin yasalara uygun her türlü örgütlenmesi, devletle arasında köprü görevi görür ve demokrasinin tam olarak yerleşmesine çok önemli katkıda bulunur. Siyasi partiler gibi işçi sendikaları da "çok sesli demokrasinin" önemli yapıtaşlarından biridir.

Vakıflar: Belirli bir amacı gerçekleştirmek için örgütlenen vakıflar, tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır (menkul, gayrimenkul, sermaye gibi). Vakıf kurumunun ilk kez Uygurlarda, toprağa yerleşmelerinin ve mabede bağlı bir rahipler teşkilatına sahip olan Budizm'i kabul etmelerinin ardından oluştuğunun düşünülmesi gibi*** bazı hukukçular vakıf kurumunun Bizans hukuku kaynaklı olduğunu da söyler.

Vakıflar ve vakıf sistemi, Osmanlı İmparatorluğu döneminde zirveye ulaşır ve Osmanlı, "Vakıf Medeniyeti" olarak tanımlanır. Sosyal ve İktisat sisteminin ana omurgasını oluşturan vakıfların sayısı 1600'lü yıllarda 35 binin üzerinde çıkar. Osmanlı sistemi içindeki yerinin bu kadar önemli olmasının ana nedenlerinden biri Batı'daki örneklerde görüldüğü gibi toprak mülkiyetinin ve feodal yapının olmamasıdır. Osmanlı insanının hemen her gün karşılaştığı ve yararlandığı cami, medrese, hastane, han, köprü, çeşme gibi pek çok kamu alanının neredeyse tamamı hayır amaçlı yaptırılmıştır. Gelir temin eden kervansaray, dükkân, bağ gibi birtakım mal ve mülkler ise akar olarak vakfedilmiştir. Böylece vakıflar ve hizmetleri yıllar hatta yüzyıllar boyunca yaşatılabilmektedir. Vakıflar devlet mekanizmasının işleyişini de destekler. Günümüz bankalar ya da özel finans kuruluşlarının temelinde "para vakıfları" yer alır. 2020 yılı itibarıyla Türkiye'deki toplam vakıf sayısı 5 bin 382'dir. Her yıl bu sayıya yaklaşık 50 civarında ekleme olduğu ifade edilir.****

Dernekler: Kazanç paylaşımı dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az 7 gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır.

Batı'da uzun bir tarihsel gelişimin sonucunda ortaya çıkan dernekler, çoğulcu toplumların kaçınılmaz sonucudur; zira, çoğulcu yapıda toplum içindeki değişik sınıfların veya grupların çıkar ve görüşleri farklılıklar gösterir. Dernekler ise bu farklılaşmaların meşru bir şekilde toplum hayatına yansımalarına katkıda bulunur ve toplumdaki örgütlenme özgürlüğünün bir simgesi ve göstergesidir. Çoğunlukla mesleki ve dini amaçlı kurulan ilk dernekler Roma hukukunda ortaya çıkmıştır. Derneklere ilişkin ilk düzenleme ise M.Ö. 451 - 449 yılları arasında 12 Levha Kanunu'nda yapılmıştır. Avrupa'daki modernleşme sürecinin bir parçası olarak "resmi olmayan toplantılar" şeklindeki örgütlenmelerin 1560'lara denk düştüğü düşünülür.

Özel hukukta “kişi ve mal topluluklarına tüzel kişilik tanınması” ise ancak 1789 Fransız Devrimi sonrasındadır.

Osmanlı’da ise günümüz modern derneklerinin temellerinin atıldığı dönemin, Tanzimat Fermanı’nın sonrasında başladığı düşünülür. 19. yüzyıl, Osmanlı’nın “Cemiyetler” çağı olarak nitelendirilir ve halen varlıklarını sürdürmeyi başaran Darüşşafaka, Kızılay, Türk Tıp Cemiyeti bu dönemde kurulmuştur. Dernekleşme süreci II. Abdülhamit’in 30 yıllık İstibdat yönetiminde kesintiye uğrasa da, siyasi tehdit oluşturmayan dernekler bu dönemde kurulmuştur. Beşiktaş, Galatasaray ve Fenerbahçe spor derneklerinin kuruluşu bu döneme denk gelir. Dernek kurma hak ve özgürlüğü, 1908 İhtilaliyle gündeme gelen dönüşümlerin doğal sonucudur ve Cemiyetler Kanununun 16 Ağustos 1909’da yürürlüğe girmesiyle devlet karşısında hukuksal açıdan tanınırlık kazanmıştır.

Sosyal Oluşumlar & Platformlar: Derneklerin kendi aralarında veya vakıf, sendika ve benzeri STK’larla ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere girişim, hareket ve benzeri adlarla oluşturdukları tüzel kişiliği bulunmayan geçici nitelikteki birliktelikler olarak tanımlanır.**** Platformların mülki amirliğe bildirilme zorunluluğu yoktur fakat yardım toplama faaliyetinde bulunamazlar ve makbuz karşılığında gelir elde edemezler. Sosyal oluşumlar & platformlar hızlıca hayata geçirilebildiği gibi toplumsal sorunlar karşısında bir başlangıç için bireylere önemli bir imkân sunar. Eğer bu girişimler süreklilik kazanırsa ve bir noktada tüzel kişilik sahibi olması gerekirse, derneğe veya vakfa dönüşebilir.

Bunları biliyor muydunuz?

- Osmanlı döneminde doğrudan günlük yaşamı hedeflemiş pek çok vakıf vardı: Leylek Dostu Vakfı, Duvar ve Sokak Temizliği Vakfı, Herkese Meyve Vakfı, Borcundan Dolayı Hapse Düşenleri Kurtarma Vakfı, Sokak Hayvanlarına Ekmek Veren Vakıf, Sakız Ağacı Diken Vakıf, Kızlara Çeyiz Vakfı, Köleleri Evlendirme Vakfı bunlardan sadece bazıları.
- Günümüzde feshedilmiş dernek sayısı faal olanlardan fazladır: Türkiye’de 21 faaliyet alanındaki 122 bin 101 dernekten, 191 bin 826’sı feshedilmiştir.
- Faaliyet alanlarına göre ilk üç sırada mesleki ve dayanışma dernekleri (%31,3), spor dernekleri (%22) ve dini hizmetlere ilişkin dernekler (%15,1) gelir.
- 2020 verilerine göre Türkiye Emekliler Derneği 920 bin üyeye en çok üyeye sahip dernektir. Ardından Atatürkçü Düşünce Derneği gelir.
- Hak ve savunuculuk, engelli, çocuk ve düşünce temelli dernek sayısı çok azdır.
- Türkiye’de toplam dernek üye sayısı 9 milyondur.
- Dernek üyelerinin sadece %20’si kadındır.
- Türkiye’de faaliyetine izin verilen 137 yabancı STK vardır.

Kaynaklar

*Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı verileri

**Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın 31 Ocak 2021 tarihli tebliği

***Hüseyin Hatemi'nin "Türk Hukukunda Vakıf Kurma Muamelesi" eserinde belirttiğine göre

****Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtları

*****5253 sayılı Dernekler Kanunu'nun Tanımlar başlıklı 2/f maddesi

1. Türkan Saylan, 100 Soruda Sivil Toplum, 2008
2. Ceyda Aydede, Kurumsal Sosyal Sorumluluk, 2007
3. Tarih Vakfı, STK'larda Gönüllülük ve Gençlik, 2002
4. Ebru Özgen, Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri, 2006
5. Tarih Vakfı, İki Sempozyum Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları, 2005
6. Ebru Kayabaş, Osmanlı Devletinde Tanzimat Döneminde Cemiyetler Hukukunun Gelişimi Doktora Tezi, 2008
7. İnternet Siteleri (Vakıflar Gn Md., İçişleri Bak. Sivil Toplumla İlişkiler Gn Md.)